

**КОМУНІКАТИВНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ
АНГЛОМОВНОЇ ЗАХИСНОЇ ПРОМОВИ В СУДІ**

У статті розглядаються композиційні особливості промови адвоката та визначаються стратегії і тактики захисника, які використовуються для виправдання обвинуваченого. Зроблено висновок про те, що для досягнення поставленої мети адвокат застосовує тактику дискредитації концепції сторони обвинувачення та надає власні тези, що забезпечує можливість отримання позитивного результату для підсудного.

Ключові слова: ораторський виступ, інституційний дискурс, захисна промова, стратегія аргументації.

The article highlights the compositional peculiarities of the defense counsel speech and determines the defender's main strategies and tactics that are used for finding the accused person not guilty. It is concluded that to achieve the assigned goal the barrister uses the tactics of the prosecution concept discredit and provides his own theses, which gives a possibility of a positive outcome for the defendant.

Key words: oratorical speech, institutional discourse, defense speech, argumentation strategy.

Антропологічні підходи до вивчення мовленнєвої комунікації передбачають розгляд текстового повідомлення з позиції людини – творця цього повідомлення та його адресата – слухача.

Хорошим прикладом даної взаємодії є ораторський виступ. Отже, у фокусі даного дослідження знаходиться вивчення комунікативно-композиційних особливостей англомовної захисної промови в суді. О. Фрейдина вважає, що "публічна промова є, з одного боку, соціально та культурно обумовлена ритуалізована форма спілкування, регламентована правилами та приписами багатовікової риторичної традиції, з іншого боку, це завжди нова і неповторна "риторична подія", в якій відображені самотність автора і унікальність кожної ситуації спілкування" [16, с. 3].

У свою чергу, Л. Чикилева визначає публічну промову як "...монолог, який можна визначити як особливу форму усного мовлення, що представляє собою розгорнуте висловлювання однієї особи, завершене в смисловому плані, всі мовні та комунікативні елементи якого підпорядковані головній думці та основній меті. Публічний виступ є комунікативно орієнтованим, тобто він адресований конкретній аудиторії з метою реалізації задуму оратора" [17, с. 5].

Очевидно, що промова оратора орієнтована на широкі маси аудиторії і являється, перш за все, інструментом мовленнєвого впливу на ментальність слухача. Високий ступінь апелятивності ораторського виступу значною мірою визначається як особистісними характеристиками самого оратора, так і композиційно-комунікативними особливостями його виступу. Таким чином, у цьому розумінні сам комунікативний акт розглядається як вербальний спосіб апеляції до емоцій і свідомості аудиторії.

Судова промова як особливий вид ораторського виступу також поєднує в собі емотивно-апелятивний вплив на аудиторію з послідовністю логічних умовиводів, які приводять слухачів до певного вердикту.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики питання дослідження судових промов є досить актуальним. Вивченню мовних особливостей судової промови присвячені праці Н. Н. Івакіної (1985, 1990, 1995, 1997, 2003), О. Подголіна (1981) та Т. Виноградової (1991). Г. Матвєєва та Н. Варнавських (2001) розглядають судову промову з точки зору

риторики. Праці Л. Павлової (2002) та Л. Лисоченко (2003) присвячені вивченню особливостей судової промови як жанру ораторського мистецтва. Є. Адамов (1966), Г. Бровин (1984), А. Науменко-Порохіна (2001) досліджують культуру мови юриста. Попри посилені інтерес лінгвістів до комунікативного аспекту проблеми організації судового виступу, багато питань даної проблеми не отримали достатнього висвітлення у спеціальній літературі.

Актуальність теми дослідження витікає з лінгво-гносеологічної необхідності комплексного вивчення судового виступу як особливого виду ораторського дискурсу, а також мотивується практичною необхідністю визначення комунікативних чинників забезпечення емоційно-логічного впливу на аудиторію.

Об'єктом даної роботи є сучасний англомовний адвокатський дискурс.

Предметом дослідження є композиційно-комунікативні характеристики захисної промови адвоката в суді.

Мета роботи полягає у визначенні основних особливостей побудови і комунікативної організації англомовної адвокатської захисної промови.

Поставлена мета мотивує безпосередні **завдання** дослідження:

- конкретизування поняття "спеціально-орієнтований дискурс";
- дефініція адвокатської захисної промови в суді;
- вивчення загальної структури адвокатського виступу;
- визначення основної комунікативної стратегії захисної промови.

Матеріалом дослідження послужили 10 англомовних захисних промов адвокатів ХХІ ст. (загалом 1200 мовленнєвих зразків).

У системі сучасних гуманітарних наук спостерігається значне зростання інтересу дослідників до вивчення феномену дискурсу та його типології, про що свідчать ряд праць вітчизняних та зарубіжних дослідників (Ф. Бацевич, О. Кубрякова, Н. Арутюнова, А. Белова, В. Карасик, М. Макаров, П. Серіо, І. Шевченко, А. Токарська, Дж. Філіпс, М. Фуко, Дж. Фіске, Ли Же та ін.)

Використовуючи соціолінгвістичний підхід для виділення типів дискурсу, В. Карасик розрізняє особистісно-орієнтований та статусно-орієнтований (інституційний) дискурс. Особистісно-орієнтований дискурс проявляється у побутовій та буттєвій сферах. Під статусно-орієнтованим дискурсом лінгвіст розуміє "мовленнєву взаємодію представників соціальних груп чи інститутів один з одним, з людьми, які реалізують свої статусно-рольові можливості в рамках усталених суспільних інститутів" [3, с. 193].

На думку В. Ущиної, інституційний дискурс – це стійка система статусно-рольових мовленнєвих відносин, що склалася в комунікативному просторі життєдіяльності певної соціальної інституції, у межах якої здійснюються владні функції символічного примусу у формі нормативного припису і легітимізації певних способів світосприйняття, векторів ціннісних орієнтацій і моделей поведінки за допомогою мови [14, с. 161].

Основою даного типу дискурсу є комунікація між представниками інституційного дискурсу (агентами) та тих, хто до нього звертається (клієнти), тобто спілкування із заздалегідь визначеними асиметричними ролями, як наприклад, лікар і пацієнт, вчитель та учень, священник і прихожанин, суддя і підсудний та ін.

Оскільки дослідження інституційного дискурсу проводяться як у лінгвістиці, так і у парадигмах інших наук (соціолінгвістика, критичний аналіз дискурсу, конверсаційний аналіз), даний тип дискурсу класифікують за різними критеріями. Наприклад, за фаховою ознакою виділяють такі його види, як політичний, дипломатичний, науковий, педагогічний, судовий, медичний, діловий, рекламний та інші.

Особливим типом інституційного дискурсу є судовий дискурс, у якому чітко виражений характер інституціалізованості. Л. Пономарьова визначає судово-процесуальний дискурс як "інституційний тип дискурсу, загальноприйнятий тип мовленнєвої поведінки учасників судового процесу, детермінований усталеними стереотипами та обмежений певними ситуаціями справи, що розглядається в судовому засіданні" [12, с. 72]. Специфіка судового

засідання визначає учасників цієї комунікативної події, якими виступають: суддя (головуючий), прокурор, потерпілий, підсудний, захисник, громадський позивач та громадський відповідач, свідки, судовий секретар, експерт, перекладач (за необхідністю), присяжні (в залежності від конкретного розгляду справи), публіка [13, с. 20]. При цьому основними членами слухання є суддя, сторона обвинувачення та сторона захисту, де між останніми прослідковується взаємодія змагального характеру. Тому, ми розглядаємо захисну промову адвоката як складову частину судового дискурсу.

Питання особливостей адвокатських промов у мовознавстві не нове, про що свідчать ряд робіт лінгвістів, присвячених композиційній організації захисної промови (Є. Кузнєцова (2006), Л. Киркунова (2010)), способам аргументації (С. Недашковська (2004)), побудові ефективної взаємодії із присяжними (J. Sank (2003)), та розділі в посібниках, створених для юристів-новачків (Л. Введенська, Л. Павлова (2002), Н. Івакіна (2007), V. Evans (1995)).

У юридичній літературі під захисною промовою розуміють промову в судових дебатах, в якій з точки зору захисту підсудного дається аналіз доказів, викладаються міркування по суті обвинувачення, кваліфікації злочину, пропозиції щодо міри покарання, інші питання, які мають значення для правильного вирішення справи [6, с. 43].

На думку Т. Дубровської, захисна промова – це шанс адвоката на фінальному етапі судового процесу проявити себе в якості професіонала з високою комунікативною компетенцією, можливо, виправити помилки, зроблені раніше, і в результаті відстояти інтереси підзахисного [4, с. 1].

С. Начерна визначає адвокатську промову як ділову публічну промову, судову за типом і дорадчу (відносно суду) за характером [10, с. 262].

Також вона вказує на риси, притаманні даному типу судової промови:

- вона обмежена сферою застосування;
- її відправником може бути тільки особа, яка допущена до захисту;
- її предмет обмежений матеріалом справи, яка розглядається;
- їй притаманний оцінювально-правовий характер;
- вона є полемічною [там само].

Оскільки основними завданнями промови адвоката є аналіз та правова оцінка обставин справи, а також характеристика особистості підзахисного та його мотивів, ми визначаємо захисну промову як монологічну форму комунікації, яка характеризується ясністю словесного вираження, чіткістю цільових настанов, оцінюванням наданих доказів і наявністю наочних висновків.

Ефективність промови захисника багато в чому залежить не тільки від змісту, а й від композиційної складової самого виступу.

Під композицією адвокатської промови розуміють організацію матеріалу, яка складає його зміст, розміщення його в певній системі [9, с. 91].

На сьогоднішній день у науковій літературі не існує єдиної думки щодо чіткої структури захисних промов. В. Молдован [8, с. 157] та І. Перлов [11, с. 89] вважають, що вона повинна бути подібною до промови прокурора, і тому складатися із 7 елементів.

Є. Матвієнко [5], Я. Авраха [15, с. 166] та В. Ботнєв [1, с. 253] виділяють 5 складових композиції адвокатської промови: вступ, аналіз фактичних обставин справи; аналіз юридичної сторони пред'явленого обвинувачення; характеристики особи підсудного і заключної частини.

Проте спільними у процесі побудови захисної промови є наявність 3 основних її частин: вступу (звернення), основної (інформативної) частини та висновків.

Головними завданнями вступу є налагодження комунікативного контакту із членами судового засідання та їх підготовка до сприйняття промови.

В інформативній частині виділяють окремі смислові фрагменти, які складаються з поетапної розповіді про скоєний злочин з наведенням доказів звинувачення та їх спростування.

У висновках адвокат підсумовує факти, які свідчать про невинність підзахисного і робить загальні висновки про його невинність.

Дослідники наголошують на необхідності вивчення іллокутивної сили промов. Захисна промова адвоката, як і будь-який інший ораторський виступ, "... передбачає вміння мовця не тільки донести до співрозмовника свої думки, але і зробити його союзником у досягненні своєї комунікативної мети" [8, с. 72]. При цьому основною комунікативною стратегією є стратегія аргументації, яка представлена чіткістю конструювання тези та антитези. Оскільки основна ціль захисної промови полягає у виправданні дій підсудного, у своїй промові адвокат спростовує концепцію опонента та представляє власний тезис. Так, у своїй промові по справі Лі Бойда Марво про серію вбивств адвокат М. Аріф використовує тактику дискредитації вини підсудного. Акцентуючи наявність проблем в сім'ї підсудного, його незрілість, і як наслідок, нездатність до самостійного прийняття важливих моральних рішень, він намагається перекласти відповідальність за скоєні злочини на Дж. Мухаммеда, котрий ставши взірцем для хлопця, підштовхнув його до скоєння вбивств: *"I cannot stand here and tell you that what happened was not a tragedy. I cannot tell you that Lee was not involved. I can tell you that the person that you see there was not involved, that you saw was John Muhammad. What you saw was a man who took over a boy, a man that totally took over his personality. Lee could no more separate from John Muhammad than you can separate from your shadow on a sunny day. Lee had no place to go, nowhere to turn."*

Таку ж тактику застосовує Р. МакАлістер у справі про вбивцю-найманця. Його підзахисного, Едгара Стіла, звинувачують у тому, що він найняв вбивцю для своєї дружини. Адвокат, як і у попередньому випадку, використовуючи дану тактику, намагається значно посилити вину виконавця Ларі Фаірфакса, підкреслюючи, що вибране кілером знаряддя вбивства поставило під загрозу життя багатьох невинних людей, а не тільки лише дружини обвинуваченого: *"Fairfax's story not only makes no sense, it defies common sense. And without Larry Fairfax, this case makes no sense because it's built around him. He is the person who made the bomb, who designed it, who attached it, who failed to retrieve it, who put not only Cyndi Steele but everyone else in harm's way."*

Іншого виду тактики (дискредитації свідка обвинувачення) дотримується Х. Ленсе. У справі про вбивство юної дівчини він представляє головного свідка обвинувачення Келлі Мофет з негативної сторони, взявши за основу для аргументації її наркотичну залежність та втрату довіри її сім'ї: *"Now, if you have a choice, which Kelly Moffett are you going to be? She played a game on her parents. Drug addicts are very manipulative. They'll do anything to get money out of people, to get the drugs. Lie to people. You heard that's the history here. Until finally she burned all her bridges with the family, because she lied to them that many times."*

Адвокат дискредитує головного свідка обвинувачення, зображуючи її як людину з низькими моральними якостями, що наводить на думку про ненадійність свідчень К. Мофет, а оскільки немає беззаперечних доказів вини підзахисного, теорія його опонента руйнується: *"But anyway, this is Kelly Moffett. This is their star witness. If you don't believe her, they don't have a case, because there is no other evidence. So you ask is Kelly Moffett believable?"*

Таким чином, промова адвоката як складова судового дискурсу має власну чітку структуру, яка забезпечує успішність комунікативного впливу захисника на аудиторію. Наявність такої характеристики сприяє змінам мовних засобів під впливом комунікативної інтенції адвоката. Сміслові наповнення обумовлюється суттю справи та визначається обраною стратегією. Для реалізації головної захисної стратегії – стратегії аргументації – на ряду з іншими тактиками застосовуються тактики дискредитації позиції опонента. Використання різного типу тактик дискредитації концепції сторони обвинувачення та надання власних тез захисником забезпечує можливість отримання позитивного результату для підсудного, тобто його виправдання. Перспективність дослідження вбачаємо у можливості планувати

результат вирішення судової справи залежно від обраної мовленнєвої стратегії і тактик адвоката.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ботнев В.К. Защитительная речь адвоката / В. К. Ботнев // Пробелы в Российском законодательстве. – 2010. – № 4. – С. 251-255.
2. Бейлинсон Л. С. Функции институционального дискурса / Л. С. Бейлинсон // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – 2007. – № 3 (7). – С. 142 – 147.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс/ В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477с.
4. К дискуссии о методике построения защитительной речи : коммуникативно-прагматические блоки и тактики (на материале английского языка) : (итоги интернет-конференции "Юрислингвистика: судебная лингвистическая экспертиза, лингвоконфликтология, юрлгв-лингвистическая герменевтика") [Электронный ресурс] / Т. В. Дубровская / Статьи. – 2012. – С. 1. – Режим доступа: http://konference.siberia-expert.com/publ/konferencija_2012/doklad_s_obsuzhdeniem_na_sajte/o/5-1-0-105.
5. Матвиенко Е. А. Нравственно-психологические характеристики личности подсудимого в защитительной речи / Е. Матвиенко // Вопросы судебной психологии. – Минск, 1972. – С. 62–66.
6. Молдован В. В. Риторика: загальна та судова / В. В. Молдован. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 320с.
7. Молдован В. Судова риторика: практикум : навч. посібник / В. В. Молдован, Р. С. Кацавец ; МОН України. – К.: Алерта, 2006. – 200 с.
8. Морозова И. Б. Манипулятивная природа коммуникативного шума в диалоге / И. Б. Морозова. – Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. – Серія: Філологічні науки. – Луцьк : Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2013. – № 18 (267). – С. 70-74.
9. Начёрная С. В. Логико-речевая основа судебной защитительной речи / С. В. Начёрная // Вестник Томского государственного университета. – 2008. – № 6 (62). – С. 91 -95.
10. Начёрная С. В. Судебная защитительная речь – аргументированная речь в аспекте юридической риторики / С. В. Начёрная // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. – 2009. – № 12. – С. 255 – 264.
11. Перлов И. Д. Судебные прения и последнее слово подсудимого в советском уголовном процессе / И. Д. Перлов. – М., 1957. – 202 с.
12. Пономарьова Л. Чинники ефективності мовленнєвої діяльності адвоката в судовому процесі / Л. Пономарьова // Мандрівець. – 2010. – № 4. – С. 72-75.
13. Стовповой А. Г. Уголовный процесс: Ч. 2 : [курс лекций] / А. Г. Стовповой. – СПб.: Изд-во С.-ПбГУЭФ, 2010. – 208 с.
14. Ущина В. А. Институційний дискурс як асиметрична мовленнєва взаємодія / В. А. Ущина // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2007. – № 7. – С. 160 – 163.
15. Фаткулин Ф. И. Обвинение и защита по уголовным делам / Ф. И. Фаткулин, З. З. Зинатуллин, Я. С. Аврах. – Казань : Изд. Казанского университета, 1976. – 166 с.
16. Фрейдина Е. Л. Риторическая функция просодии: на материале британской академической публичной речи : автореф. дис. ... док. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Е. Л. Фрейдина. – М., 2005. – 33 с.

17. Чикилева Л. С. Когнитивно-прагматические и композиционно-стилистические особенности публичной речи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Л. С. Чикилева. – М., 2005. – 20 с.